

*До спеціалізованої вченої
ради ДФ 88.081.2025
Одеського національного
університету ім. І. І. Мечникова*

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
доктора юридичних наук, професора
Андрейченко Світлани Сергіївни
на дисертацію Карлюги Єлизавети Кирилівни
на тему «Теорія та практика реалізації економічних санкцій у
міжнародному праві»,
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
08 «Право» за спеціальністю 081 – «Право»**

Актуальність теми дисертації. Проблематика реалізації економічних санкцій належить до кола особливо складних і водночас надзвичайно актуальних питань сучасного міжнародного права. На тлі ескалації глобальних конфліктів, зростання кількості порушень міжнародного права та обмеженої ефективності існуючих механізмів примусу, дисертаційне дослідження Карлюги Єлизавети Кирилівни набуває беззаперечної наукової та прикладної значущості. У фокусі уваги дисертації — аналіз економічних санкцій як засобу примусового впливу на порушників міжнародного права в умовах, коли інституційна система колективної безпеки, оформлена Статутом Організації Об'єднаних Націй, виявляється неспроможною належним чином реалізувати превентивну, охоронну й захисну функції міжнародного права.

Тема дисертаційного дослідження є особливо релевантною з огляду на те, що санкційна політика на сьогодні становить ключовий інструмент реагування суб'єктами міжнародного права на серйозні порушення норм, які охороняють інтереси всієї міжнародної спільноти. Водночас як у теорії, так і в міжнародній практиці досі відсутній усталений підхід щодо поняття «санкції», їхньої правової природи та класифікації, підстав і меж правомірного

застосування таких заходів. У зв'язку з цим комплексний аналіз, здійснений у дисертації, що охоплює вивчення як теоретичних підвалин, так і прикладів практичного застосування санкцій їх традиційними адресантами – міжнародними організаціями й державами – становить вагомий внесок у розвиток міжнародно-правової науки.

Значущість проведеного дослідження додатково підсилюється тим, що, як порівняно новий напрям державної політики, застосування санкцій в Україні потребує наукового супроводу, критичного осмислення та вироблення рекомендацій щодо підвищення ефективності вітчизняних санкційних режимів з урахуванням викликів, які постають перед державою в контексті захисту її порушених прав та примушення правопорушників до їх відновлення. У цьому контексті дослідження Єлизавети Кирилівни Карлюги, яке, на основі розгляду ґрунтовного аналізу практики застосування економічних санкцій міжнародними організаціями та окремими державами, що мають значний досвід у цій сфері, пропонує напрями вдосконалення національного санкційного законодавства шляхом втілення найкращих підходів, є своєчасним та актуальним.

Дисертація Є. К. Карлюги виконана згідно із планом науково-дослідної роботи кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права та кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за темами «Національна правова система України: сучасний стан, тенденції на напрями розвитку» № 309 (державний реєстраційний номер 0121U112814) і «Приватно-правове регулювання суспільних відносин в Україні: проблеми теорії та практики» № 345 (державний реєстраційний номер 0123U102606) відповідно.

Практичне значення одержаних результатів. Полягає у можливості їх використання у науково-дослідницькій, нормотворчій та правозастосовній сферах, а також у навчально-методичній роботі та навчальному процесі. Зокрема, матеріали дисертації можуть бути застосовані під час викладання навчальних дисциплін у закладах вищої освіти, таких як «Міжнародне

публічне право» та «Порівняльне правознавство», а також при підготовці лекцій, підручників, навчально-методичних посібників, наукових і довідкових видань, коментарів до законодавства, курсових, магістерських і наукових робіт.

Варто окремо наголосити, що результати дисертаційного дослідження вже знайшли практичне застосування. Вони були впроваджені у процес підготовки працівників апарату Котовського міськрайонного суду Одеської області (Акт про апробацію і впровадження результатів дисертаційної роботи у процес підготовки працівників апарату Котовського міськрайонного суду Одеської області № 02.49/10/2024 від 27.12.2024) та працівників Управління стратегічних розслідувань в Одеській області Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України (Акт про апробацію і впровадження результатів дисертаційної роботи у процес підготовки працівників Управління стратегічних розслідувань в Одеській області Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України від 19.02.2025).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційна робота Є. К. Карлюги є самостійним, цілісним науковим дослідженням, що вирізняється належним рівнем теоретичного опрацювання та містить нові наукові здобутки, які становлять інтерес для науки і мають прикладне значення. Ознайомлення з повним текстом дисертації, анотацією та науковими публікаціями дисертантки, у яких відображено основні положення дослідження, дає підстави стверджувати, що сформульовані в роботі наукові ідеї, висновки та практичні рекомендації є належно аргументованими та підтвердженими.

Достовірність та обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження забезпечено завдяки глибокому аналізу широкого кола джерел – як українських, так і зарубіжних наукових праць, актів вітчизняного та іноземного законодавства, міжнародних договорів, інструментів *soft law*,

рішень міжнародних судових органів тощо (загальна кількість опрацьованих джерел становить 297 найменувань).

Додатковим підтвердженням наукової достовірності положень, викладених у дисертації, є їх апробація на наукових та науково-практичних конференціях всеукраїнського та міжнародного рівня.

Також у процесі дослідження авторка ефективно застосувала низку загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, що дозволило всебічно та ґрунтовно вирішити поставлені в дисертації завдання і досягти визначеної мети.

Структура дисертації Карлюги Єлизавети Кирилівни повною мірою відповідає вимогам, що висуваються до наукових досліджень такого рівня, та відображає логіку послідовного вирішення поставлених у роботі завдань. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обрана структура дозволила дисертантці послідовно та логічно розкрити складну проблематику реалізації економічних санкцій у міжнародному праві. Зміст дисертаційного дослідження відзначається концептуальною цілісністю, чіткою внутрішньою логікою викладу та належним науковим рівнем.

У «Вступі» обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено зв'язок теми з науковими програмами, сформульовано мету та завдання, об'єкт і предмет, методологічну основу, наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів тощо.

Перший розділ дисертації присвячений теоретичним засадам інституту санкцій у міжнародному праві. У ньому розкрито природу санкцій як міжнародно-правового заходу примусу (підрозділ 1.1), охарактеризовано їх поняття (підрозділ 1.2), класифікацію (підрозділ 1.3) та правову природу (підрозділ 1.4). Дисертантка запропонувала систематизований підхід до розуміння цього інституту та заклала необхідне теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу.

Другий розділ має прикладний характер і присвячений економічним санкціям як окремому виду заходів забезпечення дотримання міжнародно-правових зобов'язань. У ньому представлено комплексне дослідження сутності економічних санкцій та їх ключових характеристик. Особливу увагу приділено визначенню умов правомірності та ефективності економічних санкцій (підрозділ 2.1), а також окресленню рівнів реалізації економічних санкцій та складових цього процесу (пункт 2.2.1). Авторка також досліджує міжнародну та національну практику застосування цього виду примусових заходів. Виразну наукову цінність становить порівняльний аналіз механізмів запровадження економічних санкцій, які використовуються Організацією Об'єднаних Націй (підпункт 2.2.1.1), Європейським Союзом (підпункт 2.2.1.2), а також такими державами, як Сполучені Штати Америки (підпункт 2.2.2.1), Канада (підпункт 2.2.2.2), Велика Британія (підпункт 2.2.2.3). Окремий підрозділ вивчає правовий механізм застосування економічних санкцій в Україні, розкриває потенціал запозичення іноземного досвіду та містить пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного санкційного законодавства в цій сфері (підрозділ 2.2.3).

У третьому розділі розглядаються питання забезпечення дотримання економічних санкцій. Ретельно проаналізовано відповідні механізми, що застосовуються як у межах міжнародних організацій – Організації Об'єднаних Націй та Європейського Союзу (підрозділ 3.1), так і на національному рівні в окремих державах – Сполучених Штатах Америки, Канаді та Великій Британії (підрозділ 3.2). Висвітлено сучасний стан правового регулювання цієї сфери суспільних відносин в Україні, а також надано відповідні рекомендації щодо його вдосконалення (підрозділ 3.3).

У «Висновках» дисертантка узагальнює найважливіші наукові результати дослідження, формулює чіткі положення, що виносяться на захист, які є логічними, новітніми, теоретично та практично обґрунтованими.

Дисертація Є. К. Карлюги виконана на високому науковому рівні, відповідає вимогам до кваліфікаційних наукових робіт, відзначається

завершеністю, логічною структурою та академічною доброчесністю. Матеріал викладено у чіткому формально-логічному стилі, що відповідає стандартам академічного письма.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Постановка мети, визначені завдання дослідження та логіка їх розв'язання засвідчують наукову новизну дисертації та дозволяють охарактеризувати її як першу у вітчизняній доктрині міжнародного права комплексну наукову працю, в якій всебічно проаналізовано теоретичні засади та практичні аспекти реалізації економічних санкцій у міжнародному праві. Особливістю роботи є міждисциплінарний підхід до вивчення санкційної політики держав і міжнародних організацій як інструменту примусу в умовах зростаючих глобальних викликів. Надзвичайно важливим є також те, що дослідження здійснене, зокрема, з урахуванням національного санкційного законодавства та практики його застосування в Україні, що надає одержаним результатам практичного значення та сприяє удосконаленню правового регулювання цієї сфери суспільних відносин відповідно до міжнародних стандартів.

Позитивної оцінки потребують основні висновки, сформульовані в дисертації. Особливо заслуговують на увагу такі з них:

- викликають зацікавленість виявлені під час проведеного дослідження особливості правового механізму реалізації економічних санкцій, що запроваджуються Організацією Об'єднаних Націй та Європейським Союзом як міжнародними організаціями універсального та регіонального типу, а також вказані недоліки, притаманні їхній санкційній практиці на сучасному етапі;
- представляє наукову і практичну цінність обґрунтування важливості забезпечення дотримання економічних санкцій як одного з елементів правового механізму їх реалізації, що було здійснене на підставі аналізу досвіду міжнародних організацій та іноземних держав;
- з огляду на зазначене, вважаю за доцільне відзначити як беззаперечну новелу пропозиції щодо вдосконалення санкційного законодавства України

шляхом: 1) врегулювання повноважень органів державної влади щодо моніторингу дотримання санкційного законодавства та надання рекомендацій і роз'яснень щодо його виконання; 2) встановлення порядку інформування правоохоронних органів про виявлені діяння, що містять ознаки відповідних злочинів, а також механізму надання інформації щодо виявлених та розслідуваних правопорушень у сфері санкцій органу, який здійснює моніторинг та оцінку ефективності санкційних програм;

- аргументованою видається пропозиція дисертантки щодо необхідності розроблення єдиного підходу до тлумачення поняття «санкції», що має велике практичне значення з огляду на роль цих примусових заходів в охороні міжнародного правопорядку. У цьому зв'язку заслуговує підтримки запропонований у дисертації підхід до тлумачення поняття «санкції» у максимально широкому значенні, який відображає сучасну практику їх застосування. Зокрема, авторка визначає санкції як заходи міжнародного примусу, що застосовуються суб'єктами міжнародного права з метою зміни поведінки об'єкта санкцій, яка може становити міжнародне правопорушення;

- важливим результатом можна вважати здійснене у дисертації наукове обґрунтування специфічної правової природи примусових заходів, що охоплюються поняттям «санкції». На підставі проведеного аналізу дисертантка демонструє, що залежно від характеристик, притаманних окремим заходам, останні можуть бути кваліфіковані як інституційні санкції (зокрема, санкції Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй), реторсії, контрзаходи або, потенційно, примусові заходи, що застосовуються третіми сторонами – за умови подальшого формування одноманітної практики суб'єктів міжнародного права та демонстрації *opinio juris*. У випадку, якщо той чи інший захід не відповідає ознакам, властивим одній із цих категорій, його правомірність має оцінюватися з огляду на релевантні норми міжнародного права.

Деякі висновки, сформульовані у дисертації, ґрунтуються на подальшому розвитку та уточненні вже існуючих у науковій літературі положень, підходів і концепцій, запропонованих іншими дослідниками.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації, та апробація дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження Є. К. Карлюги знайшли належне та всебічне відображення у 10 наукових публікаціях. Із них 3 роботи підготовлено англійською мовою. До опублікованих праць належать 5 статей, розміщених у наукових виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України, а також 5 тез доповідей, представлених у збірниках матеріалів наукових та науково-практичних конференцій. Положення, ідеї та висновки, сформульовані у дисертаційному дослідженні, були апробовані під час участі у 5 всеукраїнських і міжнародних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку» (м. Запоріжжя, Львів, Одеса, Ужгород, Харків, Чернівці, 27 жовтня 2023 р.); 78-ій науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 22–24 листопада 2023 р.); 80-ій звітній конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (м. Одеса, 23–25 квітня 2024 р.); 79-ій науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 27–29 листопада 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку правової системи в сучасній Україні» (м. Львів, Торунь, 4 лютого 2025 р.).

Опубліковані наукові праці повною мірою висвітлюють ключові положення дисертаційного дослідження.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що у процесі наукової розробки теми та її апробації Є. К. Карлюгою було здійснено ґрунтовну й всебічну роботу.

Дотримання академічної доброчесності. Дисертаційна робота пройшла перевірку на академічний плагіат, за результатами якої рівень оригінальності тексту становить 95,36%. Дисертація Є. К. Карлюги є самостійною, оригінальною науковою працею. У тексті належним чином зазначено використані джерела, а при посиланні на ідеї, положення та твердження інших авторів дисертанткою дотримано принципів академічної доброчесності. Таким чином, з аналізу змісту тексту дисертації слід констатувати, що у дисертаційному дослідженні Карлюги Єлизавети Кирилівни на тему: «Теорія та практика реалізації економічних санкцій у міжнародному праві» відсутні порушення академічної доброчесності.

Зауваження та дискусійні положення дисертації. Відзначаючи високий науково-теоретичний рівень дисертації Є. К. Карлюги, інноваційність і практичну значущість дослідження, слід зауважити, що окремі положення роботи є предметом наукової дискусії та можуть викликати суперечки, зокрема:

1. Відправною точкою дисертаційного дослідження Є. К. Карлюги є первинне положення про економічні санкції як ефективний інструмент забезпечення дотримання норм міжнародного права. Для підтвердження цієї тези авторка звертається до сучасної практики застосування санкцій міжнародними організаціями та державами, переважно тими, що належать до умовної категорії «Глобальної Півночі». Водночас, у тексті дисертації практично відсутній аналіз підходів, яких дотримуються держави та регіональні організації «Глобального Півдня». В цьому контексті цікаво було б дізнатися, чи існує консенсус між Глобальною Північчю і Глобальним Півднем в питанні застосування економічних санкцій як засобу забезпечення дотримання міжнародного права, чи навпаки – спостерігаються розбіжності у правових позиціях?

2. У висновках авторка стверджує, що заходи, які охоплюються поняттям «санкції», можуть відповідати тій чи іншій міжнародно-правовій концепції, зокрема концепції реторсій (пункт 4 висновків). Водночас, на сторінці 67 дисертації, характеризуючи реторсії, Є. К. Карлюга зазначає, що «їх застосування дозволяється не тільки у відповідь на протиправні діяння іншого суб'єкта міжнародного права, але й також на його недружню, несправедливу або упереджену поведінку з метою змусити цього суб'єкта відмовитися від неї». У цьому зв'язку хотілося б почути додаткові пояснення у формі відповіді на запитання: чи можуть, на думку дисертантки, примусові заходи, що застосовуються суб'єктом міжнародного права у відповідь на правомірну поведінку іншого суб'єкта, розглядатися як частина санкційного інструментарію міжнародного права? Адже, як видається, наскрізною ідеєю дисертаційного дослідження є концептуальне визначення санкцій як примусових заходів, що вживаються у відповідь на міжнародне правопорушення, з метою його припинення та відновлення порушених прав.

3. При розгляді правової природи санкцій, дисертантка обґрунтовано звертається до концепції контрзаходів третіх сторін. При цьому авторка слушно наголошує на існуючій невизначеності змісту таких заходів, а також на дискусійності їх правомірності в сучасному міжнародному праві, що, у свою чергу, породжує неясність щодо самої можливості кваліфікації економічних санкцій як заходів солідарності. У цьому контексті заслуговує на увагу посилення дисертантки на положення статті 54 Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, ухваленого Комісією ООН з питань прогресивного розвитку та кодифікації міжнародного права. Згадана стаття передбачає, що положення про контрзаходи не обмежують права держав, які безпосередньо не постраждали від правопорушення, на вжиття правомірних заходів проти відповідальної держави з метою забезпечення припинення порушення та надання відшкодування в інтересах постраждалої держави.

Разом з тим, варто зазначити, що подальший виклад у дисертації не містить конкретизації того, у чому саме можуть полягати такі правомірні заходи, які реалізуються у порядку заходів солідарності, а також не пояснює сутність проблеми, яка виникає при кваліфікації санкцій, зокрема економічного характеру, як правомірних заходів у наведеному значенні. На моє переконання, в цьому контексті доцільним було б звернутися до сучасної практики міжнародних відносин і проілюструвати зазначену проблему прикладами вжиття державами, що безпосередньо не постраждали від міжнародного правопорушення, правомірних заходів у порядку примусових заходів, що застосовуються третіми сторонами. Це сприяло б наочнішому розкриттю проблематики кваліфікації санкцій, зокрема економічних, як контрзаходів третіх сторін.

4. На сторінках 152, 155–156 дисертації Є. К. Карлюга зазначає, що вторинні та екстериторіальні санкції суперечать «зокрема, «принципу невтручання у внутрішні справи держав та принципу суверенної рівності держав, а також похідним від них нормам, що складають міжнародно-правовий інститут юрисдикції держав». Вважаю доцільним запропонувати авторці уточнити та, за можливості, конкретизувати перелік міжнародно-правових норм, які, на її думку, можуть порушуватися внаслідок застосування зазначених примусових заходів. Було б корисно, якби дисертантка, відповідаючи на це зауваження, вказала ті норми, які не були прямо згадані в тексті роботи, однак маються на увазі, та обґрунтувала їхню релевантність у цьому контексті.

5. На сторінці 152 дисертації дисертантка висвітлює механізми, якими забезпечується дотримання державами-членами Європейського Союзу (ЄС) актів санкційного законодавства, зокрема звертається увага на так звану «процедуру порушення», яка може бути ініційована Європейською комісією у випадку неналежної або несвоєчасної імплементації санкційних актів Ради ЄС у внутрішньодержавні правопорядки. Водночас, дисертація позбавлена докладного аналізу механізмів забезпечення дотримання санкційних

резолюцій Ради Безпеки ООН державами-членами. Урахування цієї складової, на мій погляд, дало б змогу авторці значно розвинути свої висновки щодо особливостей правового механізму реалізації економічних санкцій, що запроваджуються ООН, а також дозволило б повніше охарактеризувати інституційні недоліки, притаманні санкційній практиці Ради Безпеки ООН на сучасному етапі.

6. У пункті 13 висновків Є. К. Карлюга слушно підкреслює, що підстави для застосування Україною економічних санкцій мають відповідати вимогам міжнародного права, оскільки така відповідність є важливою передумовою їхньої ефективності. Зокрема, авторка справедливо вказує на ризик оскарження цих санкцій у національних та міжнародних судових установах. Хотілося би, щоб дисертантка більш детально розкрила перелік міжнародних судових установ, юрисдикція яких поширюється на спори, що виникають з приводу застосування економічних санкцій.

Висловлені зауваження й питання мають переважно уточнювальний і рекомендаційний характер, не впливають суттєво на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Єлизавети Кирилівни Карлюги та жодною мірою не знижують його високої наукової якості.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

На підставі вище викладеного вважаю, що дисертація Є. К. Карлюги на тему «Теорія та практика реалізації економічних санкцій у міжнародному праві» є самостійним, комплексним науковим дослідженням, яке вирізняється цілісністю змісту, завершеністю викладу та належним рівнем наукової аргументації. Робота містить теоретично і практично значущі результати, що відзначаються науковою новизною і в сукупності забезпечують розв'язання важливого наукового завдання у сфері сучасної міжнародно-правової науки.

Дисертаційне дослідження відповідає вимогам, встановленим Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук

у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а також Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Авторка дисертації – Єлизавета Кирилівна Карлюга – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» в межах галузі знань 08 «Право».

Офіційний опонент:

завідувачка кафедри
морського та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного
університету
доктор юридичних наук
професор

Світлана АНДРЕЙЧЕНКО

04.08.2025р.